



# Motstånd och subjektskapande på kvinnofängelset “Stampen” under tidsperioderna 1885–1895 och 1896–1909

Tilda Tungebo Falk

C-uppsats i historia HT 2023

Handledare: Anders Ottosson

## Innehållsförteckning

1. Inledning .....	1
2. Bakgrund .....	1
2.1 Fängelsets utveckling och administrativa skillnader .....	1
2.2 Fängelsets påverkan på fången .....	4
2.3 Kvinnor och grövre brott .....	4
2.4 Fängelset på Stampen .....	5
3. Tidigare forskning .....	8
3.1 Överträdelser inom fängelset .....	8
3.2 Synen av brottsliga kvinnor .....	13
4. Teoretiska och metodiska utgångspunkter .....	14
5. Material .....	16
6. Syfte och frågeställningar .....	17
7. Resultat .....	18
7.1 Fångarnas brott mot ordningsreglerna .....	18
7.1.1 Straffängelset, 1885–1895 .....	18
7.1.2 Centralfängelset, 1896–1909 .....	22
7.1.3 Bestraffningar .....	25
7.2 Brott mot ordningsreglerna per fånge .....	26
7.3 Fångarnas brott .....	27
7.4 Fångarnas bakgrund .....	29
8. Sammanfattande diskussion: Motstånd, Agens och Habitus .....	32
9. Käll- och litteraturförteckning .....	34

# 1. Inledning

Det finns mycket forskning kring fängelser, deras framväxt och fångar. Majoriteten av dessa studier berör dock fängelser för manliga fångar. Betydligt färre har kvinnofängelser och kvinnliga fångar som primärt fokus. Den här uppsatsen ska därmed studera kvinnofängelset Stampen i Göteborg och dess fångar runt sekelskiftet 1900. Det saknas ansenlig forskning kring just detta fängelse, vilket gör det till ett intressant studieobjekt. Hur levde de kvinnliga fångarna på Stampen? Var de följsamma till fängelsets disciplinerande system? Kunde det uppstå konflikter, eller rentav motstånd? Det är således de kvinnliga fångarnas motståndsstrategier som kommer att studeras. Kvinnofängelset på Stampen gick från att vara ett straffängelse till ett centralfängelse år 1895, vilket innefattade en förändring i administration. Fångarnas motstånd kommer därför att studeras i hänsyn med denna övergång. Det blir således en studie som undersöker förändringar över tid. Uppsatsens syfte och de genomgående frågor som undersökningen berör kommer förtydligas senare. Först ska den historiska bakgrunden skildras och den tidigare forskningen framföras.

## 2. Bakgrund

För att få en djupare förståelse av vad undersökningen kommer studera, krävs det att den historiska kontexten framförs. Den tidigare forskningen kommer således även bli lättare att följa.

### 2.1 Fängelsets utveckling och administrativa skillnader

Mot slutet av 1700-talet och under 1800-talet skedde en förändring i hur man valde att hantera brottslingar. Successivt minskade antalet avrättningar och kroppsstraff samtidigt som frihetsberövande började bli ett mer och mer dominerande straff. Brottslingen blev berövad sin frihet under en bestämd eller obestämd tid. Med denna utveckling krävdes det också fler fängelser. De byggdes exempelvis större fängelser såsom länsfängelser och centralfängelser. I ett länsfängelse satt vanligtvis fångar som begått brott inom länet. Dessa var ofta fällda för mildare brott med lägre straff. Vissa fångar fick straffarbete inom fängelset och benämndes därmed som straffarbetsfångar. Det fanns även bötesfångar, vilket var fångar som hade blivit dömda till böter men av olika anledningar inte hade möjligheten att betala. De fick i stället sitta i fängelset på en viss bestämd tid. I länsfängelserna satt både män och kvinnor. De som begick

grövre brott, som exempelvis mord, och dömdes till längre straff placerades i centralfängelser.<sup>1</sup> Under andra halvan av 1800-talet fanns det två större centralfängelser för enbart manliga fångar, en på Långholmen i Stockholm och en vid Nya Varvet utanför Göteborg. De upprättades år 1880 respektive år 1875.<sup>2</sup> För kvinnor fanns det mindre centralfängelser i Stockholm, Norrköping och Göteborg.<sup>3</sup> Fångarna i centralfängelserna utförde vanligtvis straffarbete.<sup>4</sup> De kunde även vara dömda till att i x antal år efter sin strafftid mista sitt "medborgerligt förtroende", vilket betydde att de under denna tid exempelvis inte fick rösta, vittna i domstol eller inneha en offentlig tjänst. En del av fångarna var dömda till livstid, men genom att fångarna kunde ansöka om nåd blev vissa av dessa till slut frigivna.<sup>5</sup>

Fängelset som institution skulle verka som ett maktinstrument för att hantera människor som har brutit mot lagen och samhällets normer. Tanken var inte bara att straffa, i teorin skulle brottslingar omvandlas till goda laglydiga människor genom disciplinering. Det var därför viktigt att fångarna följde ett strikt regelverk. Under andra halvan av 1800-talet ansåg man att övervakning och isolering var det bästa sättet för att åstadkomma detta. Man började därmed bygga om fängelserna till cellfängelser, vilket betydde att de nya fängelserna skulle inneha ensamceller i stället för sovsalar. Influenser kom från cellsystemet i Amerika. Här hade två rivaliserade versioner fått dominans, Philadelphiasystemet och Auburnsystemet. Det går även att kalla dem ensamhetsystemet respektive gemensamhetssystemet, vilket är hur de kommer refereras till vidare i undersökningen. Enligt ensamhetsystemet skulle fångarna förvaras ensamceller dygnet runt, dessa kunde även kallas för dagceller. Enligt gemensamhetssystemet skulle fångarna däremot förvaras i nattceller, alltså i ensamceller under nattid, och arbeta i gemensamma arbetslokaler under dagtid, men under strikt tystnad. Det fanns därmed länge en debatt kring vilket av systemen som var att föredra. Det var således debatterat i vilken utsträckning man skulle använda sig av isolering. Man menade att ensamheten i cellen skulle vara grunden till fångens förbättringsprocess. Fångaren skulle här finna ånger för sitt syndfulla handlande och bli en god, laglydig medborgare.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> Roddy Nilsson. *En välbyggd maskin, en mardröm för själen - det svenska fängelse-systemet under 1800-talet*. Lund: Lund University Press, 1999.

<sup>2</sup> Riksarkivet. *Fängelse och tvångsarbete*. Hämtad 2023-12-15:  
[https://forvaltningshistorik.riksarkivet.se/02\\_Fangelse.htm](https://forvaltningshistorik.riksarkivet.se/02_Fangelse.htm)

<sup>3</sup> Anja Petersen. *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor - fängelsers berättelser om kön i 1800-talets Sverige*. Lund: institutionen för etnologi, Lunds universitet, 1999.

<sup>4</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

<sup>5</sup> *Nationalencyklopedin*, förlust av medborgerligt förtroende. Hämtad 2023-12-23:

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/förlust-av-medborgerligt-förtroende>

<sup>6</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

Länsfängelserna med lägre strafftid byggdes och organiserades efter ensamhetsystemet. Mellan åren 1846–1862 byggdes 25 stycken, som i de flesta fallen ersatte de äldre länshäkterna och blev länsfängelser.<sup>7</sup> Centralfängelserna enbart för män var organiserade efter båda system.<sup>8</sup> Mellan åren 1893–1906 skulle fångar dömda längre än fyra år enligt lag hållas i ensamcell de tre första åren. Efter tre år i isolering blev fången en så kallad gemensamfånge.<sup>9</sup> Det fanns således både manliga ensamfångar och gemensamfångar i dessa centralfängelser.

För kvinnor var det däremot ofta annorlunda. I centralfängelserna för kvinnor var gemensamhetsystemet mycket mer dominerande. Det fanns tre centralfängelser enbart för kvinnor. Ett på Norrmalm i Stockholm och ett i Norrköping, upprättade år 1827 respektive år 1887. Det tredje, på Stampen i Göteborg, omvandlades till centralfängelse år 1896. Det var då det enda centralfängelset för kvinnor. Norrmalm blev samma år nedlagd och Norrköping blev en anstalt för endast lösdrierskor. Centralfängelserna hade ofta utvecklats från spinn- och tukthus och blev därmed inte ombyggda efter cellsystemet. De kunde därför inte förvara fångar i ensamceller under de tre första åren av fångarnas strafftid, så som domen utlagt.<sup>10</sup> Undantaget var centralfängelset i Göteborg som byggdes om året det blev ett centralfängelse. Fängelset fick då nattceller och utgick från ett gemensamhetsystem.<sup>11</sup> Kvinnorna på Norrmalm och i Norrköping blev i större utsträckning således inte fysiskt isolerade på samma sätt, utan de sov mestadels i gemensamma logement. De var trots detta tystnadspliktiga och fick inte kommunicera med andra fångar.<sup>12</sup> Centralfängelserna för kvinnor skilde sig även från manliga fängelser på det sätt att det var organiserade utifrån en hushållsmodell, där fångarna blev i större utsträckning hänvisade till att sköta sig själva. Bevakningspersonalen var till antal få i jämförelse till antalet fångar de skulle bevaka. År 1891 bestod bevakningspersonalen på Norrmalm av 12 personer med ansvar över cirka 300 fångar. Liknande i Norrköping bestod personalen av 7 personer med ansvar över cirka 200 fångar. På grund av detta kunde fångarna tilldelas ansvaret av att hålla ordning vid exempelvis arbetslokalerna. De benämndes då som ordningskvinna. Kvinnliga fångar kunde på det sättet bevaka andra fångar.<sup>13</sup> I varje fängelse fanns ett antal så kallade mörka celler där fångarna som begått brott mot ordningsreglerna

---

<sup>7</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

<sup>8</sup> Viktor Englund. *Fångsamhället som inte skulle finnas - överlevnad och anpassning i fängelset under åren 1890–1920*. Diss., Uppsala universitet, 2019.

<sup>9</sup> Tre år i ensamcell skulle därmed räknas som fyra år av strafftiden. Se SFS 1892:LU41. *Laguskottets utlånande*.

<sup>10</sup> Petersen, *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor*.

<sup>11</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1896 no 50.

<sup>12</sup> Petersen, *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor*.

<sup>13</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

förvarades. Vanliga straff för överträdelser var total isolering i antingen mörk eller ljus cell.<sup>14</sup> Mörk cell ansågs däremot som det hårdaste straffet. Som ytterligare straff kunde fången bli förlusten av sina sängkläder i förvaringscellen ett x antal dagar. Mindre överträdelser kunde bestraffas med minskad kost ett x antal dagar och i vissa fall blev fångarna som mest erhålla en varning.<sup>15</sup>

## 2.2 Fängelsets påverkan på fången

Idealet med ensamhetssystemet var att fången skulle genom isolering känna ånger för sina synder och omvandlas till en god människa. Detta skedde inte alltid i praktiken. Bortsett att fångarna hade begränsade möjligheterna till kommunikation med andra människor, utöver bevakningspersonalen, hade de även begränsade möjligheter till få någon sorts stimulans. Detta påverkade naturligtvis deras mentala hälsa. Det var inte ovanligt att ensamfångar drabbades av psykisk ohälsa. Tiden i ensamcell kunde även ge dem långvariga psykiska svårigheter.<sup>16</sup>

Fängelset, oavsett system, skulle enligt idealet ha en anonymiserande funktion. Fångarna tilldelades ett nummer och skulle enligt reglerna bara inneha föremål som fängelset försåg dem med. Fångarna blev tvingade att ha liknande klädsel, frisyrer och inneha likformig kost. Det fanns begränsade möjligheter för fången att göra individuella val. Fången skulle gå från att vara en individuell brottsling till en samhällelig god människa. Fången skulle därmed förlora sig individualitet genom fängelsets disciplinerande system.<sup>17</sup>

## 2.3 Kvinnor och grövre brott

Kvinnor har genom historien i mycket mindre utsträckning än män blivit dömda för brott. Men under 1800-talet fanns det specifika brott som ansågs vara just kvinnliga. Ett sådant brott var så klart barnamord, vilket innebar mördandet av ett spädbarn i anslutning till förlossningen. Det fanns även definitionen "fostrets läggande å lönn", som hänvisade till att spädbarnet inte hade tagits hand om efter födseln och därefter dött. Modern hade därmed inte aktivt verkat för

---

<sup>14</sup> Med mörk cell menas en cell utan någon sorts belysning, medan en ljus cell innehav antingen ett fönster eller belysning.

<sup>15</sup> Marja Taussi Sjöberg. *Dufvans fångar - brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige*. Malmö: Författarförlaget, 1986.

<sup>16</sup> Englund, *Fångsamhället som inte skulle finnas*.

<sup>17</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

fostrets död, utan i många fall antingen undångömt det eller övergivit det. Kvinnor dömda för barnamord och fostrets läggande å lönn blev under en lång tid bestraffade med avrättning. Med den nya strafflagen år 1861 sänktes straffet betydligt. Från lägst 4 till högst 10 års straffarbete. Denna lagändring påverkades av att man under andra halvan av 1800-talet hade fått en större förståelse för den situation en gravid kvinna befann sig i. De flesta kvinnor som dömdes för barnamord var ogifta pigor.<sup>18</sup> Sexuella förbindelser mellan en gift och en ogift partner räknades som ett brott, kallat enkelt hor. Om båda parterna var gifta, men inte till varandra, kallades detta för dubbelt hor. Enligt 1864 års strafflag var enkelt hor straffbart genom böter för den ogifte partner och fängelse för den gifta. För dubbelt hor skulle man enligt lag få fängelsestraff för 2 år och 6 månader.<sup>19</sup> I försök av att dölja sitt horsbrott begick således många kvinnor barnamord. I ett kristet samhälle var horsbrott ett speciellt skamligt brott, vilket troligen påverkade kvinnorna ännu mer till att försöka dölja sitt brott. Trots att straffet för horsbrott var lägre än för barnamord.<sup>20</sup>

Med 1864 års strafflag gjordes även nya förordningar kring brottet mord. Det gjordes en tydlig distinktion mellan brottet mord och brottet dråp. Förövarens avsikt blev viktigt. Om det hade genomförts efter planering och med ond avsikt ansågs det som mord, medan om det hade skett med avsikt men utan planering ansågs det som dråp. Grov misshandel som resulterade i död räknades även under mord. Med lagändringen ändrades straffet från strikt dödsstraff till att i allmänhet betyda mildare straff, som fängelsestraff. Mord var i sig inte ett brott typiskt förknippat med kvinnor, men ett undantag var exempelvis giftmord. Det fanns en syn av att mäns brottsutövning skedde mer impulsivt och i det öppna, medan kvinnors krävde planering, var manipulativt och skedde mer i det fördolda. Giftmord krävde oftast planering och eftersom kvinnor hade uppgiften att hantera hushållets mat, såg man på giftmord som ett typiskt kvinnligt brott. Andra brott som snatteri och stöld ansågs även "kvinnliga". Kvinnor var dock inte nödvändigtvis de största förövarna när det kom till dessa brott, olikt såsom vid barnamord och horsbrott.<sup>21</sup> Det fanns således brott som var genuskodade, för kvinnor såväl som för män.

## 2.4 Fängelse på stampen

---

<sup>18</sup> Roddy Nilsson & Marie Eriksson. *Ilska, desperation och lömska försåt - våldsamma kvinnor i 1800-talets Sverige*. Lund: Nordic Academic Press, 2020.

<sup>19</sup> Riksarkivet. *Förbjudna förbindelser*. Hämtad 2023-12-12: <https://riksarkivet.se/forbjudna-forbindelser>

<sup>20</sup> Nilsson & Eriksson, *Ilska, desperation och lömska försåt*.

<sup>21</sup> Nilsson & Eriksson, *Ilska, desperation och lömska försåt*.

År 1741 byggdes ett tukt- och spinnhus på stampen i Göteborg. Här sattes både manliga och kvinnliga fångarna till tvångsarbete. De var vanligtvis dömda för mindre brott som snatteri, lösdriveri och osedlighet. År 1867 blev dock anstalten ett straffängelse endast för kvinnliga fångar med längre straff, dömda till straffarbete.<sup>22</sup> Det var nu ett sorts gemensamhetsfängelse där fångarna sov tillsammans i logement.<sup>23</sup> Enligt lag skulle fångar förvaras i ensamcell de första tre åren av sin strafftid, vilket inte var möjligt i fängelset på Stampen. Fängelsedirektören fick då begära att domen ändrades.<sup>24</sup> De enda få ensamceller som fanns i fängelset användes således bara vid brott mot ordningsreglerna, så kallade extra judiciella bestraffningar.<sup>25</sup> Perioden som kommer undersökas i denna undersökning är åren 1885–1909. Under denna tid skulle fångar på Stampen enligt fängelsets 19 ordningsregler bland annat med aktning och hörsamhet bemöta bevakningspersonalen befallningar, ej tala, brevväxla eller utbyta föremål med annan fånge eller främmande person, ej besöka andra fångars sovsalar eller befinna sig i olika lokaler utan tillåtelse, hålla sig ren och snygg samt ej inneha otillåtna persedlar. Ytterligare skulle fången infinna sig med det tillsagda arbetet och fick inte vägra utan giltig anledning, samt skulle fången vid förstörelse av fängelsets tillhörigheter bli skyldig att ersätta det hon har förstört. Därutöver skulle fånge som kände sig förnärad av annan fånge anmäla detta till antingen vaktmästaren eller vaktfrun.<sup>26</sup>

Bevakningspersonalen bestod av fängelsedirektören, en predikant<sup>27</sup>, en läkare, en till två vaktfruar<sup>28</sup>, en vaktmästare och en till två vaktkonstaplar. Fram till mars 1888 var Nils Gustaf Westin fängelsedirektör, för att sedan lämna posten till Albert Henrik Montgomery.<sup>29</sup> Vid Montgomerys ankomst fanns det 90 fångar i fängelset.<sup>30</sup> Majoriteten av fångar var barnamörderskor.<sup>31</sup> År 1893 bad direktören om att hitskicka fångar från andra fängelser på grund av brist av arbetsförbara fångar i fabriken och tvätt-verkstaden. Fångantalet var då runt 40 stycken.<sup>32</sup> Straffarbetet i fängelset utgjordes av arbeten i tvätt-verkstaden, sömnad-

---

<sup>22</sup> Higab. *Våra hus: Gullbergsbrohemmet. Information om fastigheten*. Hämtad 2023-12-04: <https://www.higab.se/vara-hus/gullbergsbrohemmet/>

<sup>23</sup> Vol. 1 1884-1909, Fängelsedirektörens dagböcker D I a, RAG, 1884-10-29.

<sup>24</sup> Vol. 4 1882-1889, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1885 no 124.

<sup>25</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG.

<sup>26</sup> Vol. 1 1884-1909, Fängelsedirektörens dagböcker D I a, RAG, 1884-10-29.

<sup>27</sup> Predikant var vad fängelsets präst kallades.

<sup>28</sup> Vaktfruarna kunde under vissa perioder även benämnas som arbetsförestånderska.

<sup>29</sup> Vol. 1 1876-1909, Matriklar över ordinarie befattningshavare D II a, RAG, år 1887 & 1888.

<sup>30</sup> Vol. 4 1882-1889, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1888 no 156.

<sup>31</sup> Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG samt Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

<sup>32</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1893 no 120.



verkstaden, diverse-verkstaden samt textilfabriken ägd av företaget L. Fürstenbergs & Co.<sup>33</sup> Genom arbetet kunde fångarna få rätt till premier, antingen i form av kontanter, proviant eller persedel.<sup>34</sup> I slutet av år 1893 fanns det 53 fångar på fängelset och direktören bad återigen om att fångar från andra fängelser skulle förflyttas dit.<sup>35</sup> I med förflyttningarna kom fångar dömda för andra brott än barnamord, såsom mord och dråp, till fängelset.<sup>36</sup> År 1895 meddelade direktören att fångantalet har gått från 80 till 50.<sup>37</sup>

Efter år 1895 byggdes straffängelset om till ett centralfängelse och ensamma nattceller inrättades. Kvinnliga fångar som hade dömts till mer än fyra år straffarbete placerades nu här, medan de med lägre straff flyttades till andra fängelser.<sup>38</sup> Under ombyggnationerna förvarades fångarna i lokaler vid centralfängelset för män vid Nya Varvet.<sup>39</sup> År 1896 var fångantalet 60 och bestod inte längre i lika stor grad av barnamörderskor. En större andel bestod i stället av fångar livstidsdömda till straffarbete, dömda för varierande brott. Många av dessa hade, då centralfängelserna på Norrmalm och i Norrköping lades ner eller omvandlades, blivit förflyttade till Stampen i Göteborg.<sup>40</sup> En annan förändring som skedde med inrättandet av centralfängelset var att kontraktet med L. Fürstenbergs & Co upphörde och ett nytt kontrakt upprättades med Alfred Agrells fabrik. I Agrells fabrik skulle fångarna arbeta med trikåstickning.<sup>41</sup> En annan verkstad uppstod även där fångarna tillverkade strumpor och ullholkar.<sup>42</sup>

År 1903 var antalet fångar 34 och år 1905 fanns endast 28. Minskningen ska ha berott på att fler och fler livstidsfångars ansökningar om nåd beviljades.<sup>43</sup> Montgomery avgick dessutom år 1903 som fängelsedirektör. Carl Emil Wallgren antog då tjänsten och höll den fram tills

---

<sup>33</sup> Vol. 3 1885-1908, Koncept till summariska fångförteckningar, årsredogörelser, arbetsrapporter m.m. B II a, RAG.

<sup>34</sup> Vol. 1 1884-1909, Fängelsedirektörens dagböcker D I a, RAG, 1884-10-29.

<sup>35</sup> Vol. 4 1882-1889, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1888 no 223.

<sup>36</sup> Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG samt Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

<sup>37</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1895 no 71.

<sup>38</sup> Riksarkivet. *Göteborgs kronospinnhus arkiv*. Hämtad 2023-12-04:

<https://sok.riksarkivet.se/?postid=Arkis+873b30bb-77a1-11d5-a6f2-0002440207bb&s=Balder>

<sup>39</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1895 no 70.

<sup>40</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1896 no 50.

<sup>41</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1895 no 65 samt Vol. 5 1890—1898, Koncept till utgående skrivelser B I, LAG, 1897 no. 120.

<sup>42</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1896 no 300.

<sup>43</sup> Vol. 6 1899-1907, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, år 1903 samt 1905 no 139.

fängelset nedläggning år 1909.<sup>44</sup> De sista kvarvarande 12 fångarna blev då förflyttade till Landskronas tvångsarbetsanstalt.<sup>45</sup>

I med nedläggningen köpte Göteborgs stad anstalten och inrättade ett hem för ensamma unga mödrar med spädbarn. Hemmet fick namnet ”Gullbergsbrohemmet” och kallas så fortfarande än idag. Sedan 1969 förändrades verksamhet ytterligare ännu en gång, till att idag fungera som vårdanläggning och för kursverksamheter.<sup>46</sup>

Det är således tiden innan och efter Stampen blev ett centralfängelse för kvinnor som kommer studeras i denna undersökning, uttryckligen åren 1885–1895 och 1896–1909.

### 3. Tidigare forskning

Innan vi kan gå vidare med att studera Stampen, behövs det klargöras vad som har framförts inom tidigare forskning.

#### 3.1 Överträdelser inom fängelset

Viktor Englund har i sin avhandling *Fångsamhället som inte skulle finnas* (2019) forskat om hur främst ensamfångar, men även gemensamfångar, kunde påverka sin tillvaro på centralfängelset i Långholmen åren 1890–1920. Hans studieobjekt var manliga fångar och källmaterialet bestod av allt från fängelset förhörsprotokoll till frigivna fångars memoarer och biografier. Englund fann skillnader i hur fångarnas handlingsutrymme såg ut beroende på vilket system de befann sig i. Som tidigare redogjort för skulle fångarna, enligt lag, förvaras i isolering de första åren av sin strafftid till att sedan bli gemensamfångar. Centralfängelset i Långholmen var därför byggt med både dagceller och nattceller. För ensamfångar var möjligheter för social interaktion med andra fångar starkt begränsad. På grund av den överväldigande isoleringen var det viktigt för ensamfångar att finna någon sorts stimulans. Oavsett om deras handlande bröt mot ordningsreglerna.<sup>47</sup> Trots att min undersökning inte berör ett fängelse byggt efter ensamhetssystemet finns det vissa viktiga aspekter som Englund framför i förhållande till detta system som är av intresse. Exempelvis visar han att ensamfångarna behövde vara väldigt kreativa för att hitta sätt att kommunicera, såsom exempelvis hur de genom att knacka på ett

---

<sup>44</sup> Vol. 1 1876-1909, Matriklar över ordinarie befattningshavare D II a, RAG, år 1903 samt år 1908.

<sup>45</sup> Vol. 7 1908-1909, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1909 no 88.

<sup>46</sup> Higab, *Våra hus: Gullbergsbrohemmet*.

<sup>47</sup> Englund, *Fångsamhället som inte skulle finnas*.

speciellt vis på cellväggen kunde föra ut olika budskap. I vissa fall kunde meddelanden samt föremål smugglas via gemensamfångar till andra ensamfångar, då dessa hade större frihet att röra sig och därmed interagera med andra fångar. Ett tecken på att gemensamfångar hade större möjlighet att kommunicera med andra fångar är att de frekvent fick bestraffningar för högljuddhet. Frigivna fångar kunde även vara delaktiga i smuglandet, då vissa av dem fick anställning vid fängelset efter fulländad strafftid. Det smugglades exempelvis in tidningar som gav fångarna kunskap om livet utanför. Kreativitet krävdes inte bara för att kunna kommunicera eller smuggla livsmedel. Fångarna kunde även tillverkade saker för egen underhållning, som i exemplet av en ensamfånge som skapade en sorts viol med material från skotillverkningen. Englund framhäver att det är inte bara fångarnas frihet som berövas, utan även deras individualitet. Tillverkningen av violen kan ses som ett uttryck av en fånges försök till att återta individualitet. Men det smugglades även frekvent föremål som rakknivar. Genom att fångarna själva gjorde val över sitt utseende kunde de återta någon sorts kontroll över sina egna liv i en sådan begränsad miljö.<sup>48</sup>

Ett fenomen inom fängelset som Englund belyser intressanta aspekter kring är förekommandet av självskadande handlingar. Han anser att sådana handlingar kan ses som ett sätt att påverka sin tillvaro. Det fanns flera fall där fångar försökte kringgå straffarbetet genom att orsaka sig själva skada eller sjukdom. Det förekom även fall av självmordsförsök. Fängelsets läkare förklarade vanligtvis fångarnas självskadebeteende genom att hänvisa till sinnessjukdom. Englund visar dock att det saknas källor som helt förklarar självskadebeteendet och att det därför inte alltid går att lita på dessa sinnessjukförklaringar. Han menar att det kunde lika gärna vara ett sätt för att hantera starka känslor av hopplöshet. Fången kunde således genom självskadebeteendet försöka fly från både fysiska upplevelser som ångestfyllda minnen och tankar.<sup>49</sup>

Trots att Englund förhåller sig främst till ett annat fängelsesystem och har ett annat studieobjekt som rör manliga fångar och inte kvinnor, ger han en god inblick till hur fångarna under ungefärlig samma tid kunde göra motstånd mot den disciplinering som de ställdes under. Fångarna strävade att påverka både sin tillvaro och den anonymisering som fängelsesystemet försökte påtvinga dem.

---

<sup>48</sup> Englund, *Fångsamhället som inte skulle finnas*.

<sup>49</sup> Englund, *Fångsamhället som inte skulle finnas*.

I *Dufvans fångar* (1986), en lite äldre studie av Marja Taussi Sjöberg, har hon bland annat undersökt ett urval av både manliga och kvinnliga fångar från Härnösands länsfängelse under åren 1861–1865. Hennes syfte var att försöka förstå orsakerna till att dessa fångar begick brott som fick den insatta i fängelse, samt hur fängelsevistelsen påverkade dem. De hade alla någorlunda låga straff. En intressant skillnad hon observerade mellan könen var att de kvinnliga fångarna tenderade att komma från mer fattigare bakgrunder än männen. De brottsliga kvinnorna kom således från lägre samhällsskikt.<sup>50</sup>

Taussi Sjöberg har även studerat centralfängelset för kvinnor på Norrmalm. Enligt hennes undersökning av förhållningsprotokoll och fångrullar ska de kvinnliga fångarna ha bestraffats för ordningsbrott i större utsträckning än vad tidigare forskning har framfört kring de manliga fångarna på centralfängelset Långholmen. Till skillnad från Långholmen ska ingen fånge ha lämnat Norrmalm utan att blivit bestraffad minst en gång. Det var till och med över hälften av kvinnorna som bestraffades varje år. Överträdelserna hade varierande karaktär. Det var vanligt med slarv i straffarbetet samt rent av arbetsvägran. Många bestraffades också för att ha betet sig trotsigt mot bevakningspersonalen.<sup>51</sup> Även hot och våld mot bevakningspersonalen förekom.<sup>52</sup> Fångarna kunde även anmäla varandra för överträdelser, vilket i sig orsakade konflikter och gräl fångarna emellan sig.<sup>53</sup>

Taussi Sjöberg framför vidare att det inte var bara konflikter som utgjorde bestraffningsbara överträdelser. Vissa fångar ska ha lekt, dansat och sjungit tillsammans.<sup>54</sup> Något vanligt förekommande var naturligtvis smuglandet av meddelanden emellan fångar. Taussi Sjöberg beskriver att det kunde skrivas kärleksbrev. Det förekom således sexuella förhållanden mellan fångar och om sådana upptäcktes fick de vanligtvis inte alltför stränga straff. Några dagar i ljus

---

<sup>50</sup> Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*.

<sup>51</sup> En fånge ska exempelvis ha besvarat en vaktfru som hade frågat om hennes fångnummer med: "mitt nummer står i böckerna, hvad nummer har mamsell?". Se Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s.124.

<sup>52</sup> Exempelvis hade en fånge blivit anmäld för att ha bara utfört en tredjedel av det arbete som hon hade blivit utdelad. Samma fången ska ha blivit arg och hotat med att sätta en kniv i arbetsförestånderskan som anmälde henne. Se Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s. 124–125.

<sup>53</sup> Exempelvis ska en fånge ha anmält en annan till vaktfrun angående ordningen i arbetslokalen. Den anmälda fången ska ha då utbrustit mot den andra fången: "Din satans tjuvkärring, gjorde jag rätt skulle jag ta en pall och slå dig i skallen med, som du springer till frun med allting!" Se Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s. 128.

<sup>54</sup> Vid ett tillfälle ska tre fångar ha tillverkat hattar av pappersremсор och använt kol för att måla mustascher och pipskägg på sina ansikten. Syftet var att roa andra fångar. På grund av deras högljudda skratt ska vakterna påkommit dem och de blev därefter bestraffade med cellstraff. Se Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s. 127.

cell och undervisning av prästen var gällande.<sup>55</sup> Prästen uppgift var i detta fall att upplysa fångarna om “varthän dylik last slutligen förer”.<sup>56</sup>

Något som också kunde leda till bestraffning var gemensamma protester mot fängelset, såsom vid ett fall där kvinnorna klagade på maten och menade att portionerna inte höll sig till den storlek de skulle. De blev då alla bestraffade. Taussi Sjöberg framför också att det fanns generellt en tämlig god sammanhållning bland de kvinnliga fångarna. Hon poängterar att inte bara fångarna begick överträdelser, utan även bevakningspersonalen. Det var exempelvis inte sällsynt att manliga fångvakter hade sexuella relationer med de kvinnliga fångarna, med eller utan deras samtycke.<sup>57</sup> Taussi Sjöberg menar att det finns ett mörkertal kring fall av sexuella relationer mellan bevakningspersonalen och fångarna då detta sällan verkar ha nedtecknats eller anmälts av fängelsets ledning.<sup>58</sup>

Överlag bestod hälften av brotten mot ordningsreglerna av trotsigt uppförande eller olydnad mot givna befallningar, medan en tredjedel bestod av gräl med medfångar, innehav av otillåtet gods och försnillning. Det var sällan som stöld mellan fångar förekom.<sup>59</sup> Taussi Sjöberg är därmed tydlig med att fångarna inte var följaktiga i fängelsesystemets strävande att disciplinera dem. Att fångarna bröt mot ordningsreglerna ser hon som naturligt.<sup>60</sup>

Hon ger likaså intressanta möjliga orsaksförklaringar till varför kvinnorna på Norrmalm bestraffades i sådan högre grad än männen på Långholmen. En förklaring är att kvinnorna saknar erfarenhet av organiserad disciplin jämfört till männen som har fått erfarenhet av detta genom armén. En annan förklaring är att dessa kvinnor har inte bara brutit mot lagen utan även sociala normer, och har således inte några spärrar kvar. Taussi Sjöberg ser denna förklaring som mindre trolig, då majoriteten av fångarna var dömda för barnamord, vilka saknade oftast ett kriminellt förflutet. De var också denna grupp av kvinnliga fångar som hade det lättast att integrera sig i samhället efter fängelsetiden. En annan förklaring som hon lyfter fram var att bevakningspersonalen var möjligtvis mindre toleranta för kvinnornas överträdelser än för

---

<sup>55</sup> Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*.

<sup>56</sup> Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s. 127.

<sup>57</sup> En fånge ska exempelvis ha blivit påkommen med att vara gravid och historien gick att hon skulle ha blivit våldtagen under fångtransporten till fängelset av en fånggevaldiger. Dömd för barnamord ansågs fången opålitlig och fånggevaldigern nekade, vilket resulterade att gärningsmannen inte blev bestraffad. Se Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s. 129.

<sup>58</sup> Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*.

<sup>59</sup> Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*.

<sup>60</sup> Taussi Sjöberg resonerar kring en fånge följande: “[...] inte försvann hennes behov av ömhet, vänskap, kärlek, ilska, hat och viljan att ha en egen identitet och eget värde med några ordningsregler”. Se Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*, s. 124.

männens. Denna förklaring motiveras med att man förväntade sig att kvinnor skulle inneha en ödmjukare attityd.<sup>61</sup>

Genom Taussi Sjöbergs forskning får vi en överblick av hur motståndet kunde utspela sig inom ett kvinnofängelse, specifikt Norrmalm som var byggt utifrån ett sorts gemensamhetsystem med gemensamma sovsalar. Norrmalm liknar såldes kvinnofängelset på Stampen innan det byggdes om till ett centralfängelse. Hon ger även möjliga förklaringar till varför kvinnor bestraffades i den omfattning som de gjorde.

Även av intresse för denna uppsats är Roddy Nilssons forskning som delvis förhåller sig till Marja Taussi Sjöberg. I sin avhandling *En välbyggd maskin, mardröm för själen* (1999) har han studerat diskursen kring fängelset och hur fängelset som institution har formats och förändrats från slutet av 1700-talet till sekelskiftet 1900. Nilsson berör även disciplineringen inom fängelset och diskuterar extra judiciella bestraffningar. Enligt hans egna beräkningar över brott mot ordningsreglerna från 1850-talet fram till sekelskiftet 1900, bröt kvinnorna i kvinnofängelserna i högre grad ordningsreglerna än männen. Mellan 1850 till 1870 bestraffades i genomsnitt 30 procent av de kvinnliga fångarna varje år. Tiden efter fram till 1900 låg den genomsnittliga procenten runt 10 procent, en sjunkning som fortfarande översteg männens. Nilsson tvivlar dock på Taussi Sjöbergs förklaringar och menar att det är svårt att göra jämförelser då fängelserna för män och kvinnor var så pass olika. Centralfängelserna för kvinnor var inte bara annorlunda genom att använda sig av ett gemensamhetsystem, utan även av att de var strukturerade utifrån en "hushållsmodell". Bevakningspersonalen var därför oftast få i antal i förhållande till antalet fångar, vilket gjorde att fångarna hade större möjlighet att sköta sig själva. Nilsson menar att detta kan ses som en förklaring till det höga antalet extra judiciella bestraffningar. Han menar vidare att förekomsten av straffarbetsfångar vid kvinnofängelserna även kan ses som bidragande. I jämförelse med personer enbart dömda för brott blev tvångsarbetsfångarna generellt bestraffade i större utsträckning. Dessa hade visat sig mer svåra att disciplinera.<sup>62</sup>

Nilsson har även han studerat vilka sorts överträdelse som var vanliga i kvinnofängelser. Han fastslår att direkt våld mot bevakningspersonalen sällan förekom, men att det var förhållningsvis förekommande med hot och trots. Våld och ofredande mellan fångarna var också relevant vanligt. Kvinnorna blev dock i största grad bestraffades för förseelser såsom

---

<sup>61</sup> Taussi Sjöberg, *Dufvans fångar*.

<sup>62</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

överträdelser av tystnadsreglerna.<sup>63</sup> Nilsson resonerar inte mer utförligt kring överträdelserna inom kvinnofängelserna, men framför dock relevanta möjliga förklaringar till varför kvinnors brott inom fängelset bestraffades annorlunda jämfört männen.

Det finns även internationell forskning som är relevant. Den amerikanske sociologen Amy B. Smoyer har i sin artikel *Making Fatty Girl Cakes: Food and Resistance in a Women's Prison* (2015) studerat motstånd och agens. Genom att intervjua 30 före detta fångar vid ett nutida amerikanskt kvinnofängelse har hon undersökt hur motstånd utfördes i relation till mat. Detta kunde innefatta allt från smugglandet av mat, stöld, olovlig matlagning, otillåtna storlekar av portioner, protesterande mot matens kvalitet till att använda egna otillåtna kryddor. Smoyer uttrycker att fångarna genom att göra motstånd återtog känslan av egen kontroll och självständighet. Hon tolkar sitt material utifrån begreppet agens och menar att fången genom använda ett tydligt "jag" i beskrivandet av sina handlingar, såg sig själva som subjekt med agens. Intressant så kunde överträdelser förhållande till mat i vissa fall även vara kollektiva handlingar som skapade en sorts sammanhållning. En fånge kunde dela med sig av sin portion till en annan, den olovliga matlagningen kunde ske i gemenskap och planerandet av smugglingen kunde ske i diskussion med andra fångar. Motståndet kunde utformas både genom en individuell vilja och en kollektiv vilja.<sup>64</sup>

Genom Englund, Taussi Sjöberg och Nilsson har vi fått en överblick över vad för sorts brott mot ordningsreglerna var förekommande i olika system under andra halvan av 1800-talet. Smoyer däremot har i större utsträckning än den tidigare forskningen resonerat kring överträdelser inom fängelset utifrån dess påverkan på fångarnas strävanden efter subjektivitet och agens. Trots att hennes studieobjekt skiljer sig både geografiskt och historiskt från den egna undersökningen, så är hennes sätt att tolka överträdelserna intressant. Hon ger således inte bara en förklaring till varför kvinnorna bestraffas, utan vad för funktion överträdelserna kunde ha för fången som subjekt.

### 3.2 Synen av brottsliga kvinnor

Etnologen Anja Petersen har specifikt studerat kring synen av kvinnliga fångar i jämförelse till manliga fångar. I sin rapport *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor* (1999) har hon

---

<sup>63</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

<sup>64</sup> Amy B. Smoyer. Making Fatty Girl Cakes: Food and Resistance in a Women 's Prison. *The Prison Journal*. Vol. 96, nr. 2, 2015: 191–209. DOI: 10.1177/0032885515596520

använt sig av material från fängelserna i Malmö, Växjö och Norrköping där åren 1868–1869 och 1888–1889 utgör undersökningsperioden. Petersen argumenterar för att det fanns en retorik där man beskrev manliga brottslingar som farliga medan man beskrev kvinnliga brottslingar som problematiska. Man såg på mäns brott som generellt öppna, våldsamma och rättframma, medan kvinnors brott, såsom barnamord och giftmord, skedde i det fördolda och krävde mer kalkylerande och list. I med denna syn kunde man se på typiska kvinnliga brott, såsom barnamord, som mer problematiska.<sup>65</sup>

Petersen hävdar även att man såg mer på kvinnliga fångar som en enhetlig grupp i jämförelse med manliga fångar. Genom att jämföra fångrullor har hon funnit att männens utseende beskrevs med mer detaljer och att kvinnorna emellan beskrivs utifrån liknande fysiska särdrag. Det verkar generellt som om det fanns en begränsad mängd individuella ramar för kvinnliga fångar, enligt Petersen. Kvinnor var på detta sätt en mer anonym grupp än männen. Hon menar även att när det gällde brottslighet var männen normen och kvinnors brottsutövning något som bröt mot denne. Brottsliga kvinnor blev därmed "De Andra". Kvinnor sågs sålunda som en enhetlig grupp av problematiska kvinnor medan männen sågs som individuella farliga brottslingar.<sup>66</sup>

På grund av denna syn av brottsliga kvinnor ansåg man även att det inte var lika viktigt att förse kvinnofängelserna med resurser på samma sätt som fängelserna för män. Kvinnorna var således ett mindre prioriterat problem jämfört med de farliga männen i de manliga fängelserna.<sup>67</sup>

Man får genom Petersen en större förståelse för varför kvinnors överträdelser och brott inte sågs som lika farliga som männen. Dessutom får vi en bild av att man inte belyste kvinnornas individualitet på samma sätt som männen, vilket blir relevant då denna undersökning ska studera just kvinnor utifrån fängelsets strävan att disciplinera dem.

#### 4. Teoretiska och metodiska utgångspunkter

Aylwyn Walsh undersöker i sin artikel *(En)gendering Habitus: Women, Prison, Resistance* (2014) inte ett riktigt fängelse eller riktiga fångar, utan använder sig av två olika teaterpjäser av Rebecca Lenkiewicz. Hon har valt att tolka det fiktiva fängelset och dess fångar utifrån

---

<sup>65</sup> Petersen, *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor*.

<sup>66</sup> Petersen, *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor*.

<sup>67</sup> Petersen, *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor*.



sociologen Pierre Bourdieus begrepp fält och habitus. Hon applicerar begreppet fält som ramen för hennes analys och menar att denna utgörs av själva fängelset som system. Hur fängelset är organiserat och fungerar påverkar därmed hur fångarna kan och bör agera inom det ramverket. Med habitus menas de sociala vanor och beteenden som styr och påverkar fångarnas agerande. Ett habitus uppkommer inte plötsligt utan är en produkt av historien. Walsh framhäver också att habitus påverkas av varierande aspekter såsom klass, kön och ekonomi. Fångarna kan alltså komma från varierande bakgrunder, men inrättas i ett och samma fält, vilket är fängelset. Walshs studieobjekt var fiktiva kvinnliga fångar och hon menar att kön spelar roll då kvinnor i fängelser i stor utsträckning har marginaliserats till offer, och inte setts som helt ansvariga för sina egna handlingar. Hon väljer även att se fångarnas överträdelser inom fängelset som uttryck av agens. Walsh menar dessutom att denna tolkning går emot bilden av fogliga fångar som saknas agens under ett system av övervakning och disciplinering. Hon poängterar att motstånd och återupprättandet av agens sker inte bara genom storskaliga handlingar, utan mer vardagliga mindre motståndshandlingar kan åstadkomma detsamma. Walsh ser därför de fiktiva fångarnas motståndshandlingar som könsbundna och kallar det habitus som skapas för ett “resistant gendered habitus”.<sup>68</sup>

Walsh särskiljer sig således i studieobjekt då hon resonerar kring ett fiktivt fängelse och fiktiva kvinnliga fångar. Hennes sätt att tolka genom användandet av begreppen fält, habitus och agens är däremot applicerbar för min undersökning. Jag har valt att se kvinnofängelset på Stampen och dess regelverk som fältet som fångarna agerar inom. Genom att studera fångarnas motståndsstrategier kommer habitus uttolkas. Därutöver kommer deras agerande tolkas i förhållande till agens och subjektivitet. I med att det är en komparativ studie kommer det studeras hur fångarnas habitus förändras i förhållande till hur fältet, alltså fängelset, förändras från ena perioden till den andra. Första perioden består av åren 1885–1895 då kvinnofängelset är ett straffängelse för främst kvinnor dömda för barnamord, och fångarna sover tillsammans i logement. Den andra perioden består av åren 1896–1909 då fängelset har blivit ett centralfängelse där kvinnliga fångar från hela landet med 4 år straffarbete eller mer hölls, samt då fängelset har byggts om till att inneha nattceller. De två periodiseringarna innefattar skilda grupper av fångar och skilda sätt att förvara fångarna under nattid. En kategorisering och en statistisk framställning av bestraffningarna görs då gällande för att kunna visa likheter och skillnader mellan de två periodiseringarna. En kvantitativ metod kommer således användas.

---

<sup>68</sup> Aylwyn Walsh. (En)gendering Habitus: Women, Prison, Resistance. *Contemporary Theatre Review*. Vol. 24, nr. 1, 2014: 40–52. DOI 10.1080/10486801.2013.858327

Nilsson varnar för risker med att kategorisera och beräkna överträdelser av ordningsreglerna, då han menar det förmodligen finns ett mörkertal och att man inte kan lita helt på hur bevakningspersonalen framställer händelserna i protokollet. Själva utläsningen av det nedskrivna protokollet kan vara en tolkningsfråga för forskaren.<sup>69</sup> Hur jag har valt att kategorisera kommer därför förklaras tydligare senare i presentationen av resultatet. Annan bidragande information, som exempelvis fångarnas bakgrund och brott, kommer även framföras i form av statistik.

Utöver detta kommer en kvalitativ metod i viss utsträckning att användas för att bidra till att föra en diskussion kring innehållet av överträdelserna. Det krävs därmed en textanalys där den nedteckna informationen tolkas.

## 5. Material

Studieobjektet är fångarna på kvinnofängelset på Stampen i Göteborg mellan åren 1885–1909. Källmaterialet kring detta fängelse finns under “Göteborgs kronospinnhus arkiv” som finns bevarat på riksarkivet i Göteborg. Det huvudsakliga materialet för undersökningen är “Protokoll över extra judiciella bestraffningar”. Materialet finns bevarat för åren 1885–1908, vilket har gjort att undersökningen tar sitt avstamp 1885. Fångarnas motstånd och strävande efter agens kommer utläsas genom detta material. För att kunna förstå det regelverk som fångarna verkar inom har även “Fängelsedirektörens dagböcker” studerats. Materialet består av en volym över åren 1884–1909 och innehåller anteckningar av alla tre direktörer som var anställda under dessa år. Både “Protokoll över extra judiciella bestraffningar” och “Fängelsedirektörens dagböcker” består av handskrivet material. För att få mer kunskap om fångarna har “Fångrullor” undersökts. Fångarna som har funnits ur “Protokoll över extra judiciella bestraffningar” har sedan hittats i “Fångrullor” volym 7 och 8, vilket innefattar åren 1875–1884 respektive 1885–1889. Volym 7 befinner sig inte inom undersökningsperioden, men innehåller information om fångar som framkom inom undersökningsperioden i “Protokoll över extra judiciella bestraffningar”. För åren 1890–1908 finns fångrullorna för Stampen bevarade under “Landskrona tvångsarbetsanstalts arkiv” i Lunds riksarkiv. Detta beror på att andelar av fångarna transporterades till Landskronas tvångsarbetsanstalt efter nedläggningen av Centralfängelset på Stampen, Göteborg. Alla fångrullor består av handskrivet material, men

---

<sup>69</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen*.

är tillgängligt genom "Digital arkiv". Fångrollorna anger information kring fångarnas bakgrund, brott, straff, hälsotillstånd m.m.

En intressant faktor som kan påverka resultatet av undersökningen måste belysas. I det huvudsakliga materialet "Protokoll över extra judiciella bestraffningar" framkommer både ett register över överträdelser och bestraffningar, samt beskrivningar i varierande längd av händelserna. I fångrollorna finns det även en spalt över extra judiciella bestraffningar. Spalten innehåller korta noteringar över överträdelser och saknar därmed detaljerande beskrivningar. Jag har funnit ett antal överträdelser i fångrollorna som inte står med i "Protokoll över extra judiciella bestraffningar". Jag har valt att räkna med alla extra judiciella bestraffningar funna ur källmaterialen i resultatet, men det kommer göras speciella anmärkningar kring de utkomna från fångrollorna då dessa inte finns med i det huvudsakliga materialet. Då det har gått att finna ytterligare överträdelser i fångrollorna finns det tydligt ett mörkertal. De flesta av dessa är varningar som troligen inte ansågs lika viktiga att nedteckna i protokollet. Även i protokollet kan det noteras att vissa fångar tidigare har fått varningar som därmed påverkar deras straff. Det kan troligen även ha skett andra överträdelser som kan räknas allvarliga nog för mer än en varning, men av någon anledning inte valdes skrivas ner.

Det sista källmaterialet som använts är "Koncept till utgående skrivelser" volym 4, 5, 6, och 7. Detta källmaterial bidrar främst till att ge kontext till hur fängelset såg ut i praktiken. Information om exempel antalet fångar och specifika kommentarer kring verksamheten hämtas från detta material. Allt källmaterial finns fram till åren 1908–1909 då fängelset nedläggs, vilket har därmed påverkat undersökningen att ta sitt slut med dessa år.

Allt källmaterial innehåller information nedskrivna av fängelsets ledning och framför därför främst deras perspektiv på händelser inom fängelset. I studerandet av specifikt "Protokoll över extra judiciella bestraffningar" skrevs beskrivningarna av händelserna utifrån hur fängelsedirektören hade uppfattat och/eller upplevt dem, samt i många fall fått det återberättat för sig. Varje beskrivning är undertecknad av den dåvarande fängelsedirektören och bevittnade personer ur övervakningspersonalen. Syftet med protokollet var inte bara att ha händelserna nedtecknade, utan informationen skulle insändas till Fångvårdsstyrelsen. Fångvårdsstyrelsen formades år 1860 och hade uppgiften att leda landets fängelser. Styrelsens skulle se till att förse medel till fängelserna vid behov samt göra inspektioner regelbundet för att se att bestämda

föreskrifter efterföljdes.<sup>70</sup> Hur direktören och hans verksamhet på fängelset ville framstå inför myndigheten var troligen påverkande. Det hålls därför i åtanke att källmaterialet är tendensiöst.

## 6. Syfte och frågeställningar

Den historiska bakgrunden, tidigare forskning, de teoretiska och metodiska utgångspunkterna samt materialet har nu redogjorts för. Det återstår att presentera undersöknings distinkta syfte. Fångarnas överträdelser av ordningsreglerna inom kvinnofängelset på Stampen ska studeras under två perioder. När kvinnofängelset fungerade som ett straffängelse åren 1885–1895 och ett centralfängelse åren 1896–1909. Fängelset och överträdelserna kommer tolkas med hjälp av begreppen fält, habitus, agens och subjektivitet. I med de två perioderna fanns det två olika typer av “fält” under undersökningsperioden. Huvudsyftet med undersökning är således att undersöka hur fångarnas motstånd, habitus, agens och subjektformering påverkas av fältet.

För att operationalisera syftet ställs följande frågor:

- I vilken utsträckning gjorde fångarna på Stampen motstånd emot fängelsets strävande för att disciplinera och anonymisera dem? Vilka former tog detta motstånd?
- Skedde det någon förändring gällande motståndet över tid, då fängelset som fält förändrades?
- Hur påverkades fångarnas habitus av att fältet förändrades?

## 7. Resultat

De två perioderna kommer presenteras sida vid sida för en enklare jämförelse. Den första perioden, 1885–1895, berör tiden då kvinnofängelset är ett straffängelse, medan den andra perioden, 1896–1909 berör tiden då kvinnofängelset är ett centralfängelse. Som tidigare redogjort förändras fängelset som fält i med denna övergång. Fångarna i varje periodisering har grupperats utifrån vilken av perioderna som deras överträdelser skedde inom. De kommer härnäst hänvisas som grupp 1 och grupp 2, vilket representerar fångarna ur första perioden

---

<sup>70</sup> Riksarkivet. *Fångvårdsstyrelsen (1860–1964)*. Hämtad 2023-12-12: [https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=Ingegerd&FacettFilter=arkis\\_aukt\\_huvudkategori\\_facet%24Statlig+myndighet%3A&page=16&postid=Arkis+281DF933-CD8A-11D5-841B-00D0B73E7A8B](https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=Ingegerd&FacettFilter=arkis_aukt_huvudkategori_facet%24Statlig+myndighet%3A&page=16&postid=Arkis+281DF933-CD8A-11D5-841B-00D0B73E7A8B)

respektive den andra perioden. Brott mot ordningsreglerna kommer presenteras först för att sedan gå djupare in på själva fångarna.

## 7.1 Fångarnas brott mot ordningsreglerna

### 7.1.1 Straffängelset, 1885–1895

Fångarnas överträdelser av ordningsreglerna har kategoriserats med modifikationer efter Roddy Nilssons modell. Han har använt sig av kategoriseringen: I = hot mot personal, olydnad och trotsigt uppförande etc., II = våld mot eller ofredande av annan fånge, III = olovligt tillgrepp, förskingring eller innehav av otillåtet gods etc., IV = rymning eller försök till rymning, V = mindre förseelser, VI = övrigt, VII = antal förseelser totalt.<sup>71</sup> Jag har valt att dela upp Nilssons kategori III. Jag har därmed valt att dela upp gods efter tre olika typer: arbetsmaterial, proviant och övrigt gods. Genom denna uppdelning kommer således innehållet av överträdelserna kring olika gods framhävas tydligare. Fångarnas habitus kommer dessutom tolkas utifrån deras överträdelser tydligare i den sammanfattande diskussionen. I tabell 1 presenteras överträdelser av ordningsreglerna för perioden 1885–1895.

Tabell 1: Överträdelser för grupp 1

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Totalt
1885	0	2	0	0	1	2	0	2	7
1886	0	0	4	0	1	0	0	0	5
1887	1	0 (+1)	0	5	0	1	0	5	12 (+1)
1888	1	1	0	1	0	1	0	0	4
1889	0	0	3	0	0	1	1	6	11
1890	1	1 (+1)	0	2	0	0	0	0	4 (+1)
1891	4	0	0	0	0	1	0	0	5
1892	1	0	0	0	0	0	0	0 (+1)	1 (+1)
1893	3 (+1)	1	0	1	0	2	0	3	10 (+1)
1894	1	0	0	5	0	0	0	4	10
1895	2	1	0	0	0	0	0	0	3
<b>Totalt:</b>	14 (+1)	6 (+2)	7	14	2	8	1	20 (+1)	72 (+4)

<sup>71</sup> Nilsson, *En välbyggd maskin, mardröm för själen*, s. 368.

Procent <sup>72</sup> :	19%	10%	9,2%	18%	3,6%	10%	1,3%	27%	
-------------------------	-----	-----	------	-----	------	-----	------	-----	--

Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG & Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG samt Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Hot mot personal, olydnad, trotsigt uppförande etc. II = Våld mot eller ofredande av annan fånge. III = Olovligt tillgrepp, förskingring eller innehav av arbetsmaterial. IV = Olovligt tillgrepp, förskingring eller innehav av proviant. V = Olovligt tillgrepp, förskingring eller innehav av övrigt gods. VI = försumlighet i arbete. VII = rymning eller försök till rymning. VIII = Mindre förseelser.

Siffrorna inom parentes representerar de överträdelser som har funnits i fångrullorna och inte blivit nedskrivna i protokollet över extra judiciella bestraffningar. Den största kategorin är "mindre förseelser" (VIII) med 27%. Överträdelserna inom denna kategori bestraffades överlag som mest med en varning eller minskat kost. Det finns två separata fall som står ut där ett flertal fångar bestraffades. I det första fallet, som skedde i början av år 1887, blev fem fångar bestraffade för att ha lekt och dansat under arbetstid. Vaktmästaren ska ha hört en av fångarna utbrista: "Nu börjas dansen".<sup>73</sup> I det andra fallet, som tog rum år 1889, blev fyra fångar bestraffade för att ha avlägsnat från sina arbetsplatser och lekt genom att kasta ett föremål fram och tillbaka emellan sig.<sup>74</sup> Dessa fall liknar den någorlunda goda sammanhållning som Taussi Sjöberg beskriver på kvinnofängelset Norrmalm. Liknade hennes undersökning kunde fångarna överträda ordningsreglerna gemensamt för deras eget nöje.

Den näst största kategorin är "hot mot personal, olydnad, trotsigt uppförande etc." (I) med 19%. Denna innefattar till en större del av direkt olydnad av befallningar eller kränkande uttalanden mot bevakningspersonalen. Exempelvis ska en fånge år 1891 blivit bestraffad för att efter en arbetsrast suttit sig ner på marken och vägrat ställa sig upp på vaktmästarens befallning. Samma fånge ska bara någon månad senare blivit bestraffad för att upprepade gånger inte hälsat på en befattningshavande som passerade henne.<sup>75</sup> År 1893 ska två fångar ha bestraffats för att ha skrivit en visa vars innehåll förlöjligade fängelsets befäl. Både handlingen av att ha använt penna och papper under otillåten tid och innehållet av visan sågs som straffbart.<sup>76</sup> Enligt en direktörsorder år 1885 var fångarna bara tillåtna att skriva två brev per person och bara till anhöriga personer såsom föräldrar, syskon, makar eller barn. Dessa brev fick därmed bara skrivas under vissa bestämda tider.<sup>77</sup> Flertalet av dessa fall kan ses som uttryck av agens. Fall

<sup>72</sup> Procenten är avrundad, samt räknas de extra överträdelserna funna i fångrullorna in.

<sup>73</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1887-01-15.

<sup>74</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1889-04-18.

<sup>75</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1891-05-11 samt 1891-07-29.

<sup>76</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1893-12-13.

<sup>77</sup> Vol. 1 1884-1909, Fängelsedirektörens dagböcker D I a, RAG, 1885-08-01.

av direkt olydnad ger fångarna till synes inga förtjänster, förutom det faktum att fångarna agerar genom egen vilja.

Det bör noteras att de två första kategorierna, “hot mot personal, olydnad och trotsigt uppförande etc.” (I) och “våld mot eller ofredande av annan fånge” (II), är delvis sammanflätade. Eftersom fångar kunde bli tilldelade ansvaret av att vara ordningskvinna i exempelvis arbetslokalerna, kan överträdelser gentemot dessa även ses som överträdelser gentemot bevakningspersonalen. När det kommer till exempelvis olydnad av ordningskvinnans befallningar har detta kategoriserats under “våld mot eller ofredande av medfånge” (II), men det ska hållas i åtanke att detta kan även ses som uttryck av hot, våld, olydnad, trotsigt uppförande m.m. gentemot bevakningspersonal.

Den tredje största kategorin är “olovligt tillgrepp, förskingring eller innehav av proviant” (IV) med 18%. I denna kategori återfinns det ett ytterligare fall där flera fångar blev bestraffade tillsammans. År 1887 ska fyra fångar ha blivit bestraffade för otillåtet innehavande av kaffe. Fångarna ska enligt protokollet druckit kaffet tillsammans. Liknande ska två fångar år 1894 bestraffats för att ha varmt upp mjölk utan tillåtelse. En annan fånge samma år ska ha utan lov tagit vetemjöl och gjort pannkakor. Fången bestraffades medan en annan fånge som misstänktes närvara blev erhållen en varning.<sup>78</sup> Dessa fall är ytterligare exempel där fångarna gemensamt har agerat mot ordningsreglerna. Dessa stämmer även överens med Smoyers slutsats om att en kollektiv vilja likväl en individuell vilja, kunde motivera fångarnas motstånd i förhållande till mat. Fångarna på Stampen verkar således även ha gjort egna val gällande just mat. Detta kan ses som uttryck av agens.

Tre kategorier, “våld mot eller ofredande av annan fånge” (II), “otillåtet tillgrepp, förskingring eller innehav av arbetsmaterial” (III) och “försumlighet i arbete” (VI), har någorlunda liknande frekvens med ca 10%. Kategori II och VI är mer utsprida över tid, medan överträdelserna ur kategori III skedde bestämt under två specifika år, 1886 och 1889. Majoriteten av överträdelserna inom den sistnämnda kategorin bestod av olovligt arbete.<sup>79</sup> Enligt ordningsreglerna var fångarna inte tillåtna att använda arbetsmaterial för att tillverka eller laga sina personliga persedlar utan tillåtelse.<sup>80</sup> Kategori II innefattar till en majoritet överträdelser där fångar antingen har grälat eller använt kränkande språk mot varandra. Kategori VI

---

<sup>78</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1887-05-03, 1894-12-27 samt 1894-03-12.

<sup>79</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG.

<sup>80</sup> Vol. 1 1884-1909, Fängelsedirektörens dagböcker D I a, RAG, 1884-10-29.

innehåller till större andel av arbetsvägran och otillåtet avlägsnande från arbetsplats.<sup>81</sup> Kategorin ”Olovligt tillgrepp, förskingring eller innehav av övrigt gods“ (V) utgörs mest av överträdelser där fångar har försökt smugla meddelanden m.m. Exempelvis ska en fånge år 1886 försökt smugla ut meddelanden via sin moder som var på besök till en frigiven fånge.<sup>82</sup>

Det enda fallet inom kategori ”rymning eller försök till rymning” (VII) gäller fången Eva Katarina Karlsdotter Hägg. Hon var dömd till 6 år straffarbete för barnamord och fosterfördrivning.<sup>83</sup> Hon spenderade en kort tid på Växjö länsfängelse innan hon ankom till Stampen, Göteborg.<sup>84</sup> Eva ska ha vid slutet av år 1889 har befunnit sig under kvällstid ute på fängelsegården i stället för på logementet, där hon skulle vara. Eva hade erkänt att hon hade planerat att försöka lämna fängelset. Hon skulle av läkarens bedömning anses vara tillräckligt till förstånd för att ta ansvar för sina handlingar, men befann sig samtidigt i någon sorts melankoli. Detta ansåg han vara förväntat då hon hade spenderat en längre tid i förvaringscell. Han menade vidare att isolering i cell lätt kunde leda till akut sinnessjukdom.<sup>85</sup> I Evas fångrulla angavs det även att hon i början av år 1891 försökt strypa sig själv efter släckning i logementet, samt att detta inte var första gången hon försökt begå självmord. Eva blev sedan förflyttad till fängelsets sjukrum och införd tvångströja för natten.<sup>86</sup> Englunds framhäver att självskadebeteende kan även ses som ett sätt att hantera starka ångestfyllda känslor samt ett sätt att fly från dessa. Man skulle således kunna tolka Evas handlande utifrån detta.

### 7.1.2 Centralfängelset, 1896–1909

I tabell 2 presenteras överträdelser av ordningsreglerna för perioden 1896–1909.

Tabell 2: Överträdelser för grupp 2

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Totalt
1896	3	0	0	0	0	2	0	0	5
1897	2	0	1	0	0	0	0	0	3
1898	1	1	0	0	0	1	0	0	3
1899	1	3 (+1)	0	0	0	0	0	0	4 (+1)

<sup>81</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG.

<sup>82</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1886-11-02.

<sup>83</sup> Fosterfördrivning betyder att kvinnan har på något sätt försökt abortera fostret.

<sup>84</sup> Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG, bild 1040.

<sup>85</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1889-12-14.

<sup>86</sup> Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG, bild 1040.



1900	1	0	0	0	0 (+2)	0	0	0	1 (+2)
1901	4 (+1)	0	0	2	0	0 (+1)	0	0	6 (+2)
1902	2 (+1)	0	0	0	0	0	0	0	2 (+1)
1903	2	1	0	0	1	0	0	0	4
1904	2	2	0	0	1	0	0	0	5
1905	0	2	0	0	0	0	0	0	2
1906	0	0	0	0	1	1	0	2	4
1907	2	1	0	1	1	0	0	1	6
1908 <sup>87</sup>	5	1	0	0	1	0	0	0	7
<b>Totalt</b>	25 (+2)	11 (+1)	1	3	5 (+2)	4 (+1)	0	3	52 (+6)
<b>Procent<sup>88</sup>:</b>	46%	21%	1,7%	5%	12%	8,6%	0%	5%	

Vol. 1 1885-1907 & vol. 2 1907-1908, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG samt Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Hot mot personal, olydnad, trotsigt uppförande etc. II = Våld mot eller ofredande av annan fånge. III = Olovligt tillgrepp av arbetsmaterial. IV = Olovligt tillgrepp av proviant. V = Olovligt tillgrepp av övrigt gods. VI = försumlighet i arbete. VII = rymning eller försök till rymning. VIII = Mindre förseelser.

Den största kategorin för grupp 2 är "hot mot personal, olydnad, trotsigt uppförande etc." (I) med 46%. Denna kategori består bland annat av direkt olydnad. Ett exempel är när en fånge år 1896 blev tillsagd att lägga ut en matta vid trappuppgången till nattcellsavdelningen, men vägrade fullfölja befallningen då hon menade att mattan skulle göra mer nytta i cellavdelningen i stället.<sup>89</sup> Detta kan ses som ett tydligt exempel av agens där en fånge agerar utifrån sin egen individuella åsikt. En stor del av kategorin består däremot av beskyllningar mot bevakningspersonalen och förvaltningen i allmänhet. En fånge ska år 1908 uttalat följande om vaktmästaren: "denne vore en knöl, med hvilken hon ej ens ville gå i sällskap tvärt öfver gatan". Hon ska även ha insinuerat att vaktmästaren hade visat henne närgångenhet i fängelsets sjukrum. I förhör ska fången medgivit att hon varit "ond och arg" på vaktmästaren. Hon blev slutligen bestraffad med 6 dygn i ljus förvaringscell utan arbete för kränkande beskyllning mot befattningshavande.<sup>90</sup> Det är osäkert vad som skett, men det skulle som Taussi Sjöberg har framfört inte vara osannolik att det hade funnits en sexuell relation mellan fånge och personal. Fängelset ledning verkar ha tagit beskyllningar mot personalen och förvaltningen med stor allvarlighet. En fånge ska år 1901 i närvaro av vaktmästaren och medfångar ha klagat på bristen

<sup>87</sup> Inga brott mot ordningsreglerna nedtecknades efter 1908, då fängelset lades ner i mars 1909.

<sup>88</sup> Procenten är avrundad, samt räknas de extra överträdelserna funna i fångrullorna in.

<sup>89</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1896-08-03.

<sup>90</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1908-05-19.

av mat, den otillräckliga sjukvården och det betungande straffarbetet. Hon bestraffades med 4 dygn i ljus förvaringscell utan arbete samt ”mistning” av sängkläder under samma tid för otillständigt tal och trots.<sup>91</sup>

Det fanns även fall av hot mot personal. År 1896 ska en fånge vägrat stå upp från sin arbetsplats och hälsa på en vaktfru som passerade. Då hon blev tillsagd för detta ska hon besvarat: “är det på det sättet, så helsar jag ingen gång”. Fångens ska även, efter blivit insatt i förvaringscell på vaktfruns anmälan, hotat med att vid rätt tillfälle sticka en kniv i “den tjocka djefvulen”. Fångens blev bestraffad med 8 dygn i ljus förvaringscell utan arbete för sturskhet och hot mot bevakning.<sup>92</sup> Kategori I för grupp 2 är således inte bara procentuellt större än för grupp 1, utan innehåller överlag överträdelser av grövre karaktär.

Den näst största kategorin är “våld mot eller ofredande av annan fånge” (II) med 21% och består av liknande exempel som den första kategorin. Majoriteten av överträdelserna var hot eller kränkande uttalanden mot antingen ordningskvinna eller medfånge. Ordningskvinna var som sagt en fånge som blivit tilldelad ansvaret att hålla ordning i olika lokaler, exempelvis arbetslokaler. En fånge ska exempelvis år 1904 i en av arbetslokalerna uppvisat trotsigt uppförande och inte lytt ordningskvinnans tillsägelser. Efter blivit anmäld för detta, intagen till förhör och sedan återvänt tillbaka till arbetslokalen ska fången brustit ut i svordomar mot ordningskvinnan.<sup>93</sup> Vanliga fångar ska även vid flera tillfällen grälat emellan sig. År 1899 ska två fångar ha bestraffats för våld mot medfånge. Den ena fången ska ha hotat den andre med en sax och motiverat sitt handlande med att den andre fången ska ha retat upp henne, samt slagit näven i bordet. Den förstnämnda fången blev därefter bestraffad med 2 dygn i ljus förvaringscell utan arbete, medan den andre erhöll blev en varning.<sup>94</sup> Grupp 2 ska således ha i större utsträckning än grupp 1 agerat på otillåtet sätt mot både bevakningspersonalen och medfångar.

Den tredje kategorin “olovligt tillgrepp av övrigt gods” (V) med 12% består till en större andel av smuggling av meddelanden. År 1907 ska ett flertal papperslappar blivit funna. En fånge ska hjälpt en, vid detta tillfälle avliden, äldre fånge skriva brev till sin make samt skrivit av sånger på papperslappar. Året innan, 1906, ska en fånge blivit påkommen och bestraffad för att försökt

---

<sup>91</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1901-02-28.

<sup>92</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1896-09-30.

<sup>93</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1904-01-05.

<sup>94</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1899-06-22.

smuggla ett meddelande till en manlig arbetare som hade tjänstgjort vid fängelset under en kortare tid. Innehållet av meddelandet nedtecknades inte i protokollet.<sup>95</sup>

Den fjärde största kategorin “försumlighet i arbete” (VI) med 8,6% består till störst del av arbetsvägran. Ett specifikt brott mot ordningsreglerna som kan vara värt att nämna är när en fånge år 1906 vägrade använda en ljusare färg av garn för att sticka strumpor under arbetstid. Hon ska ha uttalat: “Det gör jag icke”. Fångens motivering till handlandet står inte nedskrivna.<sup>96</sup> Exemplet kan ses som ett uttryck av agens, då fången använde ett tydligt ”jag”.

Resterande kategorier “olovligt tillgrepp av arbetsmaterial” (III), “olovligt tillgrepp av proviant” (IV) och “mindre förseelser” (VIII) innefattar som högst 5% av överträdelserna för grupp 2. De liknar grupp 1:s överträdelser till innehåll. Kategori “rymning eller försök till rymning” (VII) innefattar 0% då ingen rymning eller försök till rymning har blivit nedskrivna. Överlag verkar grupp 2 ha agerat mer individuellt, medan grupp 1 har i större utsträckning även agerat kollektivt.

### 7.1.3 Bestraffningar

Vad för sorts överträdelser fångarna begick har nu presenterats, men inte hur de bestraffades. Notera att de extra överträdelserna funna under spalten för extra judiciella bestraffningar i fångrullorna räknas med i följande tabeller, samt att procenten är avrundad. Tabell 3 visar vilka sorts straff som var vanliga för grupp 1 och grupp 2.

Tabell 3: Bestraffning för överträdelser

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Totalt
<b>Grupp 1:</b>	18	24	21	10	0	2	0	1	76
<b>Procent:</b>	24%	31%	28%	13%	0%	2,6%	0%	1,3%	
<b>Grupp 2:</b>	15	0	28	13	1	0	1	0	58
<b>Procent:</b>	26%	0%	48%	22%	1,7%	0%	1,7%	0%	

Vol. 1 1885-1907 & vol. 2 1907-1908, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG samt Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

<sup>95</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1907-08-30 samt 1906-09-24.

<sup>96</sup> Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1906-06-16.

I = Varning. II = Minskad kost. III = Mindre än 5 dygn i ljus cell. IV = Mellan 5 och 10 dygn i ljus cell. V = Mer än 10 dygn i ljus cell. VI = Mindre än 5 dygn i mörk cell. VII = 4 månader i ljus cell.<sup>97</sup> VIII = Avstängd från sin befattning.<sup>98</sup>

Det visar sig att båda grupper erhöll varningar i någorlunda liknande utsträckning, men att grupp 1 bestraffades i mycket större omfattning med minskad kost medan grupp 2 bestraffades mycket mer med isoleringscell. Det går därför att tolka att grupp 2:s brott mot ordningsreglerna ansågs vara av grövre karaktär. Grupp 1 och 2 :s motstånd, uttryck av agens och habitus tar således annorlunda former. Detta kommer utvecklas tydligare i den sammanfattande diskussionen.

## 7.2 Brott mot ordningsreglerna per fånge

En viktig aspekt som bör uppmärksammas är förhållandet mellan antalet fångar som bestraffades respektive det totala antalet överträdelse. Tabell 4 ger en överblick över detta.

Tabell 4: Antal fångar respektive antal överträdelse

	Antal fångar <sup>99</sup>	Antal överträdelse <sup>100</sup>
<b>Straffängelset, 1885–1895</b>	56	76
<b>Centralfängelset, 1896–1909</b>	27	58

Vol. 1 1885-1907 & vol. 2 1907-1908, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG samt Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL. Notera att ett antal fångar tillkommer genom extra överträdelse funna under spalten för extra judiciella bestraffningar i fångrullorna räknas med.

Genom tabell 4 ser vi att den första perioden består av fler fångar och fler överträdelse. Man kan tolka detta som att grupp 1 begår överträdelse i större utsträckning och gör därmed mer motstånd än grupp 2. Men denna bild nyanseras om man tar hänsyn till antalet överträdelse

<sup>97</sup> Fånge ska ha förstört persedlar och försökt övertyga flera andra fångar att lägga skulden på en annan fånge. Efter en tids utredning blev fången påkommen och därmed bestraffad med 4 månader i ljus cell för skadegörelse och falsk angivelse mot medfånge. Se Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1897-03-16.

<sup>98</sup> En fånge ska efter frigivning erhållit tjänst vid fångelset. Hon ska sedan blivit påkommen med att smuglat brev och mat både till fånge och fånges släkting utanför fångelset. Som bestraffning blev hon avstängd från sin befattning. Se Vol. 1 1885-1907, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG, 1890-02-26.

<sup>99</sup> Antalet fångar representerar här inte alla fångar insatta på fångelset, utan de fångar som har uppkommit ur både protokoll för extra judiciella bestraffningar och ur spalten för extra judiciella bestraffningar i fångrullorna.

<sup>100</sup> Antalet överträdelse representerar här inte alla överträdelse som skedde inom fångelset, då det med sannolikhet finns ett mörkertal. Antalet överträdelse har hämtas från både protokoll för extra judiciella bestraffningar och ur spalten för extra judiciella bestraffningar i fångrullorna.

per fånge.<sup>101</sup> Följande tabell 5 och 6 presenterar hur många av fångarna inom grupp 1 och grupp 2 begick en eller fler överträdelser under sin strafftid på fängelset Stampen.

Tabell 5: Antalet överträdelser per fånge för grupp 1

	1 gg	2 ggr	3 ggr	4 ggr	5 ggr	6 ggr	7 ggr	Totalt
<b>Antal:</b>	42	10	2	1	1	0	0	56
<b>Procent:</b>	75%	18%	3,5%	1,7%	1,7%	0%	0%	

Vol. 1 1885-1907 & vol. 2 1907-1908, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG samt Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

Tabell 6: Antalet överträdelser per fånge för grupp 2

	1 gg	2ggr	3ggr	4ggr	5ggr	6ggr	7ggr	Totalt
<b>Antal:</b>	14	7	2	0	2	1	1	27
<b>Procent:</b>	52%	26%	7,4%	0%	7,4%	3,7%	3,7%	

Vol. 1 1885-1907 & vol. 2 1907-1908, Protokoll över extra judiciella bestraffningar A III d, RAG samt Vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

75% av fångarna i grupp 1 begick endast en överträdelse under sin strafftid, respektive 52% av fångarna i grupp 2. Detta betyder procentuellt att grupp 2 med 48% jämfört med grupp 1 med 25% begick mer än en överträdelse i större utsträckning. Grupp 2 har även 2 individer som begått 6 respektive 7 överträdelser under sin strafftid, vilket inte innefattas inom grupp 1. Grupp 2 har således en större andel fångar, jämfört med grupp 1, som upprepande gånger begick överträdelser av ordningsreglerna. Detta är relevant för hur man tolkar de två gruppernas habitus.

### 7.3 Fångarnas brott

I med att kvinnofängelset blir ett centralfängelse får fängelset i stor utsträckning två skilda grupper av fångar under de två perioder som undersökts. Dessa två grupper innefattar som sagt två olika habitus. För att förstå hur och varför de båda grupperna har agerat som de har inom fängelset, bör det redogöras hur och varför de i första hand är i fängelset. Tabell 7 presenterar vilka brott som fångarna i grupp 1 dömdes för.

<sup>101</sup> Det bör även tas i hänsyn att det fanns överlag ett större antal fångar under den första perioden jämfört med den andra perioden.

Tabell 7: Brotten för grupp 1

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Totalt
<b>Antal</b>	44	1	1	1	1	2	2	2	2	56
<b>Procent</b>	78%	1,8%	1,8%	1,8%	1,8%	3,5%	3,5%	3,5%	3,5%	

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Barnamord. II = Barnamord och horsbrott. III = Barnamord och 1: a resan snatteri.<sup>102</sup> IV = 2 särskilda barnamord. V = Barnamord och fosterfördrivning. VI = Fosters läggande å lönn. VII = Otukt. VIII = Dråp. IX = Mord.

Ur grupp 1 var det bara ett fåtal av fångarna som hade blivit dömda för något annat brott än barnamord. Gruppen dömda för brott som otukt, dråp och mord består till stor andel av de fångar som förflyttades till Stampen år 1893, efter att fängelsedirektören bett om fler arbetsförbara fångar.<sup>103</sup> Direktören påpekade i början av år 1894 att sedan de nya fångarna anlänt har det förekommit fler fall av arbetsvägran. Han beskrev vidare att lugn och ordning hade återupprättats efter att fångarna ska ha förstått att ledningen ville deras bästa.<sup>104</sup> En del av dessa överträdelser blev troligen inte nedskrivna i protokollet, då det inte går att utläsa någon större ökning av liknande överträdelser år 1893 utifrån det källmaterialet. Men det är således viktigt att framföra att denna anmärkning görs när de nya fångar, med andra sorts dömda straff, nyligen ankommit till fängelset.

När fängelset blev ett centralfängelse år 1896 förflyttades ett stort antal fångar från andra fängelser till Stampen. Tabell 8 visar vilka brott grupp 2 var dömda för. Notera att kategoriseringen ser annorlunda ut i jämförelse till grupp 1, då grupp 2 dömdes för andra sorts brott.

Tabell 8: Brott för grupp 2

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Totalt
<b>Antal</b>	8	2	1	6	3	1	1	1	4	27
<b>Procent</b>	29%	7,4%	3,7%	22%	11%	3,7%	3,7%	3,7%	14%	

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Mord. II = Dråp. III = Dråp och misshandel. IV = Giftmord. V = Mordbrand. VI = Delaktighet i mord, rån och mordbrand. VII = Fosters läggande å lönn, 3:e resan stöld å särskilda tider och ställen samt inbrott å

<sup>102</sup> "Första resan" betyder att det är första gången personen begått brottet.

<sup>103</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1893 no 120 & vol. 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. samt Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

<sup>104</sup> Vol. 5 1890-1898, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, år 1894.

sabbatstid.<sup>105</sup> VIII = Mord åt sitt barn, 5 bedrägeribrott samt 4:e resan stöld. IX = Antingen 4:e, 5:e, 6:e eller 7:e resan stöld.

En större andel var således dömda för mord eller olika former av mord, såsom giftmord och mordbrand. Ett antal dömdes för flera brott samtidigt och en annan andel dömdes för stöld. Grupp 1 och grupp 2 skiljer sig därmed märkvärdigt när det kommer till deras brott. En ytterligare aspekt som är viktigt att framföra är huruvida fångarna har blivit dömda och straffade för andra brott tidigare. Tabell 9 presenterar detta.

Tabell 9: Fångar med kriminell bakgrund

	Grupp 1:	Grupp 2:
Antal:	3	7
Procent:	Ca 5%	Ca 26%
Totalt:	56	27

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångarullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångarullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

Grupp 2 visar sig inneha en större andel fångar som tidigare dömts för andra brott än grupp 1. En stor andel av fångarna med kriminell bakgrund hade dömts för exempelvis 1: a, 2: a och 3:e resan stöld. Detta såg liknande ut för både grupp 1 och 2. Fångarnas kriminella bakgrund är nödvändigt att ta hänsyn till när man tolkar fångarnas habitus. Fångarnas tidigare erfarenheter påverkar ofta deras handlande. Då grupp 2 består av fångar dömda för brott som exempelvis mord har dessa bestraffats med längre fängelsestraff än grupp 1, som till stor del består av barnamörderskor.<sup>106</sup> Fångarna ur grupp 2 kom överlag att spendera längre tid i fängelset, samt hade de fångar med kriminell bakgrund redan spenderat en viss tid i fängelse. Detta kan påverka hur man tolkar deras motstånd inom fängelset.

## 7.4 Fångarnas bakgrund

Det kan yttermera vara relevant att framföra fångarnas bakgrund, då som sagt tidigare erfarenheter påverkar fångarnas habitus. Fångarnas yrkestillhörighet kommer därför redogöras för. Viktigt att veta är att kvinnor under denna tid inte alltid hade en egen yrkestitel, utan kunde

<sup>105</sup> Brott utfört under sabbatstid, såsom exempelvis på en söndag, kunde enligt lag erhålla strängare straff. Se *Svenska Akademiens ordbok*, Sabbat, 1963, Hämtad 2023-12-27: [https://www.saob.se/artikel/?unik=S\\_00001-0017.ImtL-0007](https://www.saob.se/artikel/?unik=S_00001-0017.ImtL-0007)

<sup>106</sup> Barnamörderskor kunde under denna tid som mest bli dömda till 10 års fängelsestraff.

benämnas utifrån deras äktenskapliga status eller deras faders yrke. Först presenteras grupp 1 i tabell 10.

Tabell 10: Yrkestillhörighet för grupp 1

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Totalt
<b>Antal:</b>	21	9	4	10	3	2	2	1	1	1	1	1	56
<b>Procent:</b>	37%	16%	7%	17%	5,3%	3,5%	3,5%	1,8%	1,8%	1,8%	1,8%	1,8%	

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Piga. II = F.d. piga. III = Hustru. IV = Ogift.<sup>107</sup> V = Änka. VI = Torparensdotter. VII = Undantagsmansdotter. VIII = Dotter till en f.d. soldat. IX = Dotter till f.d. grenadjär. X = Hemmansdotter. XI = Backstuguhjon. XII = Inget uppgivet.

Enligt tabellen kan vi se att en majoritet av fångarna var pigor eller före detta pigor. En mindre andel angavs som antingen gifta eller änkor. En någorlunda stor andel angavs endast som ogift. Resterande benämns med skilda yrkestitlar, de flesta av dem efter deras faders yrke. Yrkestillhörighet för grupp 2 presenteras i tabell 11. Notera att kategoriseringen ser någorlunda annorlunda ut, då andra yrkestillhörigheter framkommer.

Tabell 11: Yrkestillhörighet för grupp 2

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Totalt
<b>Antal:</b>	13	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	27
<b>Procent:</b>	48%	11%	7,4%	3,7%	3,7%	3,7%	3,7%	3,7%	3,7%	3,7%	3,7%	3,7%	

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Piga. II = F.d. piga. III = Hustru. IV = Änka. V = Fattighjon. VI = Inhyreshjon. VII = Trikåstickerska. VIII = F.d. Strykerska. IX = Sömmerska. X = Fabriksarbeterska. XI = Kaféuppasserska. XII = Inget Uppgivet.

Jämfört med grupp 1 där 37% angavs som pigor består grupp 2 i ännu större utsträckning av pigor med 48%. Procenten för de som angavs som antingen gifta eller änkor är tämligen lika för båda grupper, medan de som angavs som enbart ogifta skiljer sig märkvärdigt. För grupp 1 var det 17% och för grupp 2 var det ingen som angavs som ogift. Olikt grupp 1 benämndes ingen ur grupp 2 utifrån deras faders yrke. I stället förekommer ett antal andra yrkesbenämningar, som exempelvis trikåstickerska, strykerska, sömmerska, fabriksarbeterska samt kaféuppasserska. Gemensamt för båda grupper är att de överlag kom ifrån det lägre samhällsskiktet. En möjlig förklaring till varför grupp 1 benämns mer enligt deras faders yrken och varför grupp 2 innehaver mer egna yrkestitlar, kan troligen finnas om man jämför deras

<sup>107</sup> I vissa fall angavs exempelvis både piga och ogift. För fångarna under denna kategori angavs endast ogift.



åldrar. Deras ålder har beräknats utifrån åldern de skulle fylla det år de började sitta av sitt fängelsestraff. Tabell 12 presenterar detta.

Tabell 12: Fångarna ålder utifrån när straffet började

	Medelålder	Yngsta åldern	Äldsta åldern
<b>Grupp 1:</b>	Ca 28	18	42
<b>Grupp 2:</b>	Ca 31	21	50

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

Grupp 2 hade högre genomsnittsålder än grupp 1. Det ska även tas hänsyn till att en mindre grupp av fångarna ur grupp 1 och nästan hela grupp 2 började sitta av sina straff i andra fängelser. Mot slutet av första perioden anlände 11 fångar av totalt 56 ur grupp 1 från andra fängelser. När fängelset på Stampen sedan blev ett centralfängelse för hela landet, anlände 26 fångar av totalt 27 ur grupp 2.<sup>108</sup> Fångarnas ålder har därför även beräknats utifrån åldern de skulle fylla det år som de ankom till fängelset Stampen. Tabell 13 presenterar detta.

Tabell 13: Fångarnas ålder utifrån när de ankom till Stampen

	Medelålder	Yngsta åldern	Äldsta åldern
<b>Grupp 1:</b>	Ca 29	19	45
<b>Grupp 2:</b>	Ca 36	21	53

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

En större skillnad i genomsnittsålder mellan grupp 1 och grupp 2 görs här synlig. Fångarnas ålder kan således vara en påverkande faktor att överväga i tolkningen av deras överträdelser. I med att ett stort antal av fångarna blev förflyttade från andra fängelser börs det även kort redogöras vilka fängelser dessa var. Tabell 14 presenterar detta.

Tabell 14: De förflyttade fångarnas tidigare anstalt

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Totalt:
<b>Grupp 1:</b>	8	0	1	0	0	1	1	0	0	11
<b>Grupp 2:</b>	1	8	1	2	3	0	0	10	1	26

Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

<sup>108</sup> Vol. 7 1875-1884 & 8 1885-1889, Fångrullor, stamrullor D III aa, RAG. & Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL.

I = Centralfängelset Norrmalm. II = Centralfängelset Norrköping. III = Länsfängelset Växjö. IV = Länsfängelset Uppsala. V = Länsfängelset Stockholm. VI = Länsfängelset Malmö. VII = Länsfängelset Karlskrona. VIII = Länsfängelset Kalmar. IX = Länsfängelset Mariestad.

Centralfängelserna Norrmalm och Norrköping som tidigare nämnt byggdes inte om efter cellsystemet. De organiserades i stället utifrån en sorts gemensamhetsmodell, där kvinnliga fångarna sov tillsammans i logement. Länsfängelserna däremot var byggda efter ensamhetssystemet där både kvinnliga och manliga fångar insattes i ensamceller och hölls dygnet runt isolerade från varandra. Endast 3 av 11 av de förflyttade fångarna ur grupp 1 upplevde således ensamhetssystemet innan de ankom till Stampen, medan det var 17 av 26 ur grupp 2. Erfarenhet av ensamhetssystemet har troligen påverkat fångarnas hälsa och sinne, samt kan det tänkas vara påverkande gällande tolkandet av deras överträdelser samt deras habitus. Fängelsedirektören ska ha till exempel anmärkt i nedtecknandet av fången Elin Charlotta Enqvists kommande frigivning att hon ska ha varit besvärlig under sin första tid i fängelset.<sup>109</sup> Enqvist har enligt hennes fångrulla bestraffats överlag tre gånger.<sup>110</sup> Hon ska även ha blivit förflyttad till Stampen på grund av att hennes hälso- och sinnestillstånd hade påverkats menligt av tiden i isoleringscell.<sup>111</sup> Enqvist är ett exempel på hur tidigare erfarenheter troligen påverkade hennes agerande i fängelset.

## 8. Sammanfattande diskussion: Motstånd, Agens, Habitus

Fängelset som fält förändras mellan de två perioderna. Straffängelset blev ett centralfängelse, logementen försvann och nattceller byggdes samt blev fångar från hela landet med grövre brott insatta i fängelset. Under båda perioder begick fångarna överträdelser som kan karaktäriseras utifrån olika motståndsstrategier. De tre största kategorierna för grupp 1 åren 1885–1895 var “mindre förseelser” (VIII) med 27%, “hot mot personal, olydnad, trotsigt uppförande etc.” (I) med 19% och “olovligt tillgrepp av proviant” (IV) med 18%. Jämförvis var de tre största kategorierna för grupp 2 åren 1896–1909 “Hot mot personal, olydnad, trotsigt uppförande etc.” (I) med 46%, “Våld mot eller ofredande av annan fånge” (II) med 21% och “Olovligt tillgrepp av övrigt gods” (V) med 12%.

Kategori I är den enda med någorlunda hög procent som finns med för båda grupper. Detta stämmer överens med vad Nilsson och Taussi Sjöberg och skildrat om andra kvinnofängelser.

---

<sup>109</sup> Vol. 6 1889-1907, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1901 no 100.

<sup>110</sup> Vol. 3 1890-1908, Fångrullor (stamrullor) D3 AA, RAL, bild 1110, sida 201.

<sup>111</sup> Vol. 6 1889-1907, Koncept till utgående skrivelser B I, RAG, 1901 no 100.

Men det visar sig vara relativa stora skillnaderna mellan grupp 1 och grupp 2:s motståndstrategier. Grupp 1:s överträdelser skedde i större utsträckning kollektivt, därmed högre procent i kategori IV och VIII. Grupp 2 agerade mer individuellt med överträdelser oftare riktat mot bevakningspersonalen och medfångar som i många fall hade positionen av ordningskvinna. Dessa överträdelser kan även anses vara grövre i innehåll, då grupp 2 överlag bestraffades hårdare än grupp 1. Ytterligare begick fångar i grupp 2 i större utsträckning mer än en överträdelse under sin strafftid. Grupp 1 kan således ses inneha en godare sammanhållning än grupp 2. Det som kan säga emot denna slutsats däremot är att grupp 2 enligt kategori V smugglade meddelanden i större utsträckning, både till medfångar och andra personer. En möjlig förklaring till detta finns i förhållande till hur fängelset som fält förändrades. I med att logementen försvann och nattceller byggdes begränsades troligen möjligheterna att kommunicera. Det kan därmed ha blivit lättare att påkomma fångar som försökte smugla meddelanden. Men grupp 2 agerade därmed inte helt i ensamhet.

Fångarnas habitus ser därmed annorlunda för båda grupper. Den första utgörs av agerande av mildare karaktär där kollektiva handlingar framgår oftare, medan den andra utgörs av agerande av grövre karaktär där individuella handlingar framgår oftare. Dessutom upprepas detta agerande av större antal fångar i grupp 2 jämfört med grupp 1. Detsamma kan sägas om gruppernas strävan för agens. Agens och subjektformering sker således för båda grupper, men skedde exempelvis genom mer individuella former för grupp 2 och mer kollektiva former för grupp 1.

Fångarnas tidigare erfarenheter påverkar naturligtvis habitus och de former som de uttrycker agens. Grupp 1 med 56 fångar bestod till majoritet av barnamörderskor, alla från det lägre samhällsskiktet. Få av dessa hade tidigare dömds för brott. Majoriteten var även i 20-års åldern när de kom till fängelset. Grupp 1 hade således flera gemensamma faktorer. Detta kan troligen förklara den tämligen goda sammanhållningen och förekomsten av mer kollektivt handlande. Grupp 2 bestod av 26 fångar med mer skilda brott såsom mord och stöld. Majoriteten var likt grupp 1 pigor, men bestod även av arbetare såsom fabriksarbeterska och sömmerska m.m. De kom även likt grupp 1 från det lägre samhällsskiktet, men var genomsnittligt någorlunda äldre. Alla förutom en blev förflyttade till Stampen från andra fängelser. 17 av dem hade suttit isolerade i fängelser byggda efter ensamhetssystemet. Utöver detta hade 7 av 27 en tidigare kriminell bakgrund. Grupp 2 har därmed mindre gemensamma faktorer än grupp 1. Men mest påverkande till grupp 2 habitus är troligen erfarenheten av andra fängelser och specifikt ensamhetssystemet. Erfarenheten av isolering i ensamhet samt faktumet att fångarna inte

förflyttades av fri vilja har förmodligen påverkat dem till att agera mer individuellt. Därmed påverkat till att det fanns en mindre god sammanhållning inom grupp 2 än grupp 1. I ensamhetssystemet var fångarnas enda sociala kontakter med bevakningspersonal. Det kan därför ses som naturligt att grupp 2:s överträdelser bestod i stor utsträckning av hot, olydnad och kränkande beskyllningar mot personalen. Genom en större undersökning skulle man exempelvis kunna följa fångarnas överträdelser i andra fängelser för att se om de tar liknande former.

Marja Taussi Sjöberg har framfört ett flertal möjliga förklaringar till varför kvinnliga fångar bestraffades i högre grad än männen. En av förklaringarna var att kvinnorna genom att de begått ett brott hade inga spärar kvar. Hon hävdade däremot att denna förklaring inte var trolig när majoriteten av fångarna på Norrmalm var barnamörderskor, som saknade kriminell bakgrund och därför hade det lättare att återintegrera sig i samhället efter fängelsetiden. Taussi Sjöbergs sistnämnda anmärkning kan sägas passa in med grupp 1 ur min undersökning. Anja Petersen menar att brottslighet generellt ansågs vara manligt och att kvinnors brottsutövning var något som avvek från normen. Vidare menar Petersen att man däremot hade en syn av att vissa brott var mer "kvinnliga", såsom barnamord. Fångarna i grupp 1 befinner sig således inom ramen för vad man kunde anse som typiskt "kvinnligt" och har därmed inte brutit mot normen lika stor utsträckning som exempelvis grupp 2. Fångarna i grupp 2 begick brott som exempelvis mord, vilket kunde anses vara ett mer "manligt" brott. Vissa ur grupp 2 begick däremot giftmord, vilket kunde anses vara passande för just kvinnor. Men överlag begick grupp 2 brott som kunde anses vara mer typiska "manliga". Taussi Sjöbergs förklaring passar således mer in på grupp 2, då dessa har överskridit både lagen och könsnormer genom sitt brottsutövande. Detta kan ses som en trolig förklaring till varför fångarna i grupp 2 i större utsträckning begick överträdelser upprepade gånger.

Undersökningen har därmed frambringat resultat där skillnader över tid görs markanta. Hur fängelset som fält och fångarnas sammansättning förändras visar sig påverka det habitus som formas, samt vilka former strävandet för agens tar sig.

## 9. Käll- och litteraturförteckning

### Arkivmaterial

Riksarkivet Göteborg (RAG)

Göteborgs kronospinnhus arkiv:

A III d. Protokoll över extra judiciella bestraffningar

Vol. 1 1885-1907

Vol. 2 1907-1908

B I. Koncept till utgående skrivelser

Vol. 4 1882-1889

Vol. 5 1890-1898

Vol. 6 1899-1907

Vol. 7 1908-1909

D I a. Fängelsedirektörens dagböcker

Vol. 1884–1909

D II a. Matriklar över ordinarie befattningshavare

Vol. 1 1876-1909

D III aa. Fångrullor, stamrullor

Vol. 7 1875-1884

Vol. 8 1885-1889

Riksarkivet Lund (RAL)

Landskrona tvångsarbetsanstalts arkiv, digitalt tillgängligt vid Digital Arkiv:

D 3 AA. Fångrullor (stamrullor)

Vol. 3 1890-1908

Statliga lagar

SFS 1892:LU41. *Lagutskottets utlåning*.

## Litteraturlista

Englund, Viktor. *Fångsamhället som inte skulle finnas - överlevnad och anpassning i fängelset under åren 1890–1920*. Diss., Uppsala universitet, 2019.

Nilsson, Roddy & Eriksson, Marie. *Ilska, desperation och lömska försåt - våldsamma kvinnor i 1800-talets Sverige*. Lund: Nordic Academic Press, 2020.

Nilsson, Roddy. *En välbyggd maskin, en mardröm för själen - det svenska fängelsesystemet under 1800-talet*. Lund: Lund University Press, 1999.

Petersen, Anja. *Kvinnliga brottslingar och brottsliga kvinnor - fängelsers berättelser om kön i 1800-talets Sverige*. Lund: institutionen för etnologi, Lunds universitet, 1999.

Smoyer, Amy B. Making Fatty Girl Cakes: Food and Resistance in a Women 's Prison. *The Prison Journal*. Vol. 96, nr. 2, 2015: 191–209. DOI: 10.1177/0032885515596520

Taussi Sjöberg, Marja. *Dufvans fångar - brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige*. Malmö: Författarförlaget, 1986.

Walsh, Aylwyn Walsh. (En)gendering Habitus: Women, Prison, Resistance. *Contemporary Theatre Review*. Vol. 24, nr. 1, 2014: 40–52. DOI 10.1080/10486801.2013.858327

## Internetlänkar

Higab. *Våra hus: Gullbergsbrohemmet. Information om fastigheten*. Hämtad 2023-12-04:

<https://www.higab.se/vara-hus/gullbergsbrohemmet/>

Riksarkivet. *Fångvårdsstyrelsen (1860–1964)*. Hämtad 2023-12-12:

[https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=Ingegerd&FacettFilter=arkis\\_aukt\\_huvudkategori\\_facet%24Statlig+myndighet%3A&page=16&postid=Arkis+281DF933-CD8A-11D5-841B-00D0B73E7A8B](https://sok.riksarkivet.se/?Sokord=Ingegerd&FacettFilter=arkis_aukt_huvudkategori_facet%24Statlig+myndighet%3A&page=16&postid=Arkis+281DF933-CD8A-11D5-841B-00D0B73E7A8B)

Riksarkivet. *Fängelse och tvångsarbete*. Hämtad 2023-12-15:

[https://forvaltningshistorik.riksarkivet.se/02\\_Fangelse.htm](https://forvaltningshistorik.riksarkivet.se/02_Fangelse.htm)

Riksarkivet. *Förbjudna förbindelser*. Hämtad 2023-12-12: <https://riksarkivet.se/forbjudna-forbindelser>

Riksarkivet. *Göteborgs kronospinnhus arkiv*. Hämtad 2023-12-04: <https://sok.riksarkivet.se/?postid=Arkis+873b30bb-77a1-11d5-a6f2-0002440207bb&s=Balder>

*Nationalencyklopedin*, förlust av medborgerligt förtroende. Hämtad 2023-12-23: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/förlust-av-medborgerligt-förtroende>

*Svenska Akademiens ordbok*, Sabbat, 1963, Hämtad 2023-12-27: [https://www.saob.se/artikel/?unik=S\\_00001-0017.ImtL-0007](https://www.saob.se/artikel/?unik=S_00001-0017.ImtL-0007)

## Tabellförteckning

Tabell 1: Överträdelser för grupp 1 .....	19
Tabell 2: Överträdelser för grupp 2 .....	22
Tabell 3: Bestraffning för överträdelser .....	25
Tabell 4: Antal fångar respektive antal överträdelser .....	26
Tabell 5: Antalet överträdelser per fånge för grupp 1 .....	27
Tabell 6: Antalet överträdelser per fånge för grupp 2 .....	27
Tabell 7: Brotten för grupp 1 .....	28
Tabell 8: Brotten för grupp 2 .....	28
Tabell 9: Fångar med kriminell bakgrund .....	29
Tabell 10: Yrkestillhörighet för grupp 1 .....	30
Tabell 11: Yrkestillhörighet för grupp 2 .....	30
Tabell 12: Fångarna ålder utifrån när straffet började .....	31
Tabell 13: Fångarnas ålder utifrån när de ankom till Stampen .....	31
Tabell 14: De förflyttade fångarnas tidigare anstalt .....	31